

ԳԵՐԻՐԱՊԱՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՒ ՖՐԱՆՍԱԳՆԱՅ ԲԱՆԱՍՏԵՂՃՆԵՐԸ

Ֆրանսահայ բանաստեղծները և յատկապես Նիկողոս Սարաֆեան եղան բանաստեղծութեան նոր որակի արտայայտիչները: Անշուշտ անոնք կը կրէին իրենց դարու և ապրած երկրի յեղաշրջման ազդեցութիւնը, որ հետեւեալն էր գերիրապաշտութեան: Ոչ միայն ֆրանսական, այլև ընդհանուր ազգերու գրականութեանց մէջ գերիրապաշտութիւնը քսաներորդ դարու ամենէն կարեւոր գրական շարժումն էր, զոր հիմնեցին Անտրէ Պրոքսոն, Լուի Արակոն և Ֆիլիպի Սուփօ իրենց մանիֆեսթը հրապարակելով 1928-ին: Այս գերիրապաշտները կ'առաջարկեն նոր ըմբռնում մը բուն իսկ մարդկային կեանքին վերաբերեալ: Անոնք ահռելի պատերազմի մը սարսափներէն ազատած տղաք են, խենթացած թափուած արիւնէն, խոշտանգուած իրենց երիտասարդութեամբ, հոգեպէս բզկտուած: Կատաղի ընդվզում մը կը փոթորկէր զիրենք՝ զործուած հաւաքական ոճիրին դէմ: Այս ընդվզումը եղաւ ֆրանսացի և հայ բանաստեղծներուն հասարակած գիծը: Հայ բանաստեղծին համար ալ ամէն սրբութիւն ոտնակոխ եղած էր, ոչ մէկ բանի կը հաւատային այլեւս. ամէն ինչի մէջ կեղծիք կը տեսնէին, փտած ընկերութեան մը կեղծ բարքեր միայն:

Գերիրապաշտութիւնը, մանաւանդ իր սկզբնական շրջանին, ամբողջական կատաղի ընդվզումըն էր գոյութիւն ունեցող մարդկային հոգեկան ու մտային ամբողջ ժառանգութեան դէմ, ըլլայ ան արուեստ թէ կրօնք, ընկերային կարգուսարք թէ իշխանութիւն: Ընդվզում՝ գոյութիւն ունեցող կեանքի ըմբռնումին դէմ: Ֆրանսահայ բանաստեղծները իրենց դատումներուն մէջ խիզախ, իրենց երիտասարդութեամբ հինը քանդելու և նոր աշխարհ մը կառուցելու անդիմադրելի տենդով փարեցան գերիրապաշտութեան՝ մտաւորական այդ եզակի արկածախնդրութեան: Գերիրապաշտներուն փնտռածը ամէն բանէ առաջ անհատի ազատագրումն էր: Իրենց յարումը աւելի կը հպատակէր յեղափոխական քանդող շարժումի մը հմայքին՝ քան թէ տեսական, գաղափարական մղումներու: Ըստ անոնց, արուեստներուն ստեղծագործութեան կալուածը անկախ է, գրագետը պէտք չունի քայլ առ քայլ հետեւելու

դասակարգային յեղափոխութեան բոլոր աշխատանքներուն, անոնց ենթարկուելու: Այդ նոյն յեղափոխութիւնը՝ ինքը, արուեստագետն է, որ յառաջ պիտի տանի իր կալուածին մէջ, իրեն միայն յատուկ միջոցներով: Գերիրապաշտներուն մեզի բերած նորութիւնը եղաւ ամէն երեւոյթի ներքին և արտաքին իրականութիւններու միաձուլումը: Սակայն իրենց այս նորութեան համար փորձեցին խորտակել այն բոլոր կապանքները, որոնք կրնան մարդը դարձնել սրբագործուած, բարոյական, ընկերային և գեղեցկագիտական ամէն նոր թռիչք բեկանող պատուարներու ներսիցին: Գերիրապաշտ բանաստեղծը, իրականութիւնը հիմք ունենալով, կը ձգտի հասնելու երեւոյթներու իրաշալիին՝ զգացական աշխարհին. իր քերթուածները կը նմանին բոլորովին մերկ, առանց թամբի ու պախուրցի հերարծակ ճժոյգի. ո՛չ յանգ, ո՛չ տաղաչափութիւն, ո՛չ իսկ կէտադրութիւն: Այս գերիրապաշտ բանաստեղծներուն շունչը կարելի չէ անտեսել սփիւռքահայ գրականութեան մէջ: Անոնք էին, որ վերջնականապէս ազատագրեցին քերթուածը իր դասական կաղապարուած ձեւերէն: Անոնք են որ ցոյց տուին թէ ոտանաւոր չէր քերթուածը. ոչ յարդարում էր և ոչ ալ պատկերներու և բառերու խաղ, այլ խորունկ ձեռնարկ մը ազատագրումի, խանդոտ, նոյնքան խորունկ միաձուլում մը կեանքին հետ: Ժայթք մը, բխում մը մեր ամենահարազատ ներաշխարհէն, մտքին պարտադրած օրէնքներէն դուրս, բարոյական, գեղեցկագիտական կանոններէ ազատ: Անոնք է որ եկան ըսելու թէ բանաստեղծութիւնը փախուստ մը չէ կեանքէն, ոչ ալ ապաստան մը:

Այս բոլորով հանդերձ, գերիրապաշտները իրենց նախորդներուն հետ կը համաձայնէին արուեստի այն համոզումին շուրջ, որ ինչ ալ ըլլայ բանաստեղծի ընդգրկած գրական ուղին, քնարերգական լայն ու յորդ շունչն է պայմանը մեծ բանաստեղծ ըլլալու համար: Անմիջապէս աւելցնենք սակայն, որ ազդեցութեանը տակ այլազան մշակոյթներու, տարուած բոլոր հովերէն, սփիւռքի արմատախիւլ գաղութները չէին կրնար ունենալ, ինչպէս բոլոր միւս մարզերուն, նոյնպէս բանաստեղծութեան մէջ, նոյն ըմբռնումը: Չէին կրնար մշակել նոյն գեղագիտական տեսակէտներէն բխած, նոյն աշխարհայեացքէն պրիսմակուած քերթողական արուեստ: Հակառակն է, որ տարօրինակ պիտի թուէր: Նոյնիսկ ֆրանսահայ. բանաստեղծները, միևնոյն հոսանքներուն ենթարկուելով հանդերձ, չունեցան նոյն ըմբռնումը գերիրապաշտ բանաստեղծութեան գծով,

իւրաքանչիւրը ունէր իր տեսակետը և դիտելու իր անկիւնը, թէև նոյն ժիրէն ներս: Ֆրանսահայ բանաստեղծները, ընթանալով եւրոպական քերթողական յեղաշրջումին զուգահեռ, բան մը անլցուցին Վարուժանի և Թէքէանի ժառանգութեան վրայ: Նիկողոս Սարաֆեանի, Բիւզանդ Թօփալեանի և Յարութ Կոստանդեանի բանաստեղծութիւնները լաւագոյն փաստերն են այս նոր նուաճումին: Աւելի հեռուները երթալէ առաջ և կամխելու համար ամէն թիրիմացութիւն, ըսենք թէ՛ միայն տաղանդի խնդիր չկայ այստեղ, կայ վերանորոգման, պրպտումի, նոր հորիզոններու տիրացումին ի խնդիր թափուած աշխատանք, փնտռուք, որոնում: Վերոյիշեալ բանաստեղծներուն փոխանցածը եղաւ հարազատ պատկերը մեր կեանքին, քաղաքական, իմացական ու հոգեկան մեր վերիվայրումներուն, մակընթացութեանց ու տեղատուութեանց, մեր տազնապներուն, մեր ընդվզումներուն գերիրապաշտօնէն հրամցուած: Անոնց համար քերթուած մը հոգեծնական էր: Բանաստեղծ-մարդուն ամբողջ իմացականութիւնն էր, որ իր ներցուլացումներով և արտացուլացումներով կը մասնակցէր քերթուածի մը յօրինման գաղտնածածուկ աշխատանքին: Սիրտը հոգին ու միտքը, համաձուլուած դժոխային կրակներուն քուրային մէջ և թափուած նորաստեղծ աշխարհի մը կաղապարին մէջ: Այլեւս չկայ մերկամարմին զգացում, բայց նոյն անվախճան զգացումը կ'անցնի հազարաւոր պրիսմակներէ, ընդունելով բիրաւոր ձեւեր և գոյներ, որոնց ծնունդ տուին անշուշտ այս բանաստեղծներուն վրձինները: Ֆրանսահայ քերթողը գերիրապաշտ բանաստեղծութեան մէջ կը գտնէր *«կեանքի գուտ միթական կարիքներից ու ապրումներից վեր ձգտող մի ներաշխարհի, անհուն կարելիութիւնների մի անջրպետ, ուր բառերի հրաշագործութեամբ, իր զգայական լոյծ ու մեղք զեղումները յանկարծակի բիրեղացած՝ լուսացուք գոհարներ էին, և ուր լեռկ մտածումը ընդոտտ երանգաւորուած, ժայթքում էր արեան բնագոյական յոյզերով: Բանաստեղծութիւնը կարելիութիւնն էր մարդու հողածին ու գետնաքարշ ծանրութիւնը բարձրացնելով հաղորդակից դարձնելու գաղափարի և զեղեցիկ ներդաշնակ ու անբաժան գոյութեան»*¹, կ'ըսէ ֆրանսահայ գերիրապաշտներէն Յարութ Կոստանդեան, միտքը կը հաստատեն իր իսկ տողերը.

¹ Կ. Փօլատեան, «Ջրոյց 3. Կոստանդեանի հետ», Անդաստան, 1951, էջ 16:

*Չիւնի տակ թաղուած որպէս հունտն անմեռ,
Ապագան այստեղ դեռ չունի՝ անուն
Կոչուիմ է և սէր, և լոյս վարարուն.
և արդ, ըսպասում եմ դեռ:
(Ամէն հովի դէմ՝ հոգին առագաստ,
եթէ կա՛) հոգի:
Եթէ կա՛ն հովեր՝ հոգիս է պատրաստ:
Եթէ գան հովեր՝ կը մեկնիմ անդարձ
Մնաս բարեաւ ոչ ոքի):*

!«Աշուն»!

Ֆրանսահայ բանաստեղծներուն մէջ ինչպէս կը հաստատէ միւս գերիրապաշտը՝ Բիւզանդ Թօփալեան, «Ներկայ էր հիւլէական դարու մարդը, իր ծայրայեղ զգացողութեամբ ու անանուն տառապանքներով կեանքը կը տրոփէ իր մտքին ու գաղափարներուն մէջէն առաւել ուժգնութեամբ: Անոր համար բանաստեղծութիւնը հրաշքն է, որ կը հագցնէ ծիրանի իր երազներուն ու իրականութիւն կը դարձնէ մարդկային արժանաւորութեան բոլոր տարրերը: Բանաստեղծութիւնը իր մէջ կը կրէ սրբազան գաղտնիքը, որ կը յեղաշրջէ սովորական տեսողութիւնը, կը վերաստեղծէ աշխարհն ու իրերը, տարերային շրջումով մը: Ան անմիջական է, ակամայ և ինքնամատոյց: Այլափոխում՝ բռնորո սովորական իմաստին և հրաշալիի վերածում: Ձգալ և ոչ թէ բացատրել. ցնցուիլ ու ցնցել»²: Ֆրանսահայ բանաստեղծը ստեղծագործեց մեկնելով այն համոզմունքէն, որ արդի բանաստեղծին, ինչպէս նաև բոլոր ճշմարիտ արուեստագէտներուն առաքելութիւնն է, կարգել նշոյլներ, իմաստներ, փոխարարութիւններ և արծագանգներ այն բոլոր երեւոյթներէն, սարսուռներէն, գաղտնածածուկ խօսակցութիւններէն, որոնք կը շարժին մեր ներսիդին, կը խլրտին շարունակ, կ'ապրին իրենց յատուկ կեանքով, տարբեր օրէնքներու հպատակ, կ'ապրին այնքան խորունկ, որոնց հասնիլը հասարակ արուեստագէտի կարողութիւն չէ և այդ բոլոր խորութիւններուն թափանցելով ստեղծել խորունկ, իրաւ կանչ, որ իր ամբողջ ուժը կ'առնէ, հոգիէն ու ուղեղէն և կը ներկայանայ ընթերցողին իբրև հոգեծնական քերթուած: «Այս սահմաններուն վրայ, արուեստագէտ բանաստեղծը իր հոգիին մէջ կը զգայ տուայտանքը խաւարին մէջէն քալող մարդկութեան, կը բերէ անոր անհրաժեշտ խօսքերը և անցնելով քերթուածի սահմաններէն անդին կը մաքառի, կը հալածէ չարը, կուգայ վեր անով, կու գայ վեր՝

² Կ. Փօլատեան, «Զրույց Բ. Թօփալեանի հետ», Անդաստան, 1952, էջ 43:

ինքզինքն ու մարդերն և կ'արտացուէ հոգիին խորն եկող շեշտեր, սէր և կարեկցութիւն, մեծութիւն մը վերջապէս, որ յատուկ է բացառիկ հոգիներուն: Այսպէս, գերիրապաշտ բանաստեղծը այրուելով իր ներքին գանձերուն լոյսին տակ, ի յայտ կու գայ իր գերբնական գեղեցկութեամբ և զօրութեամբ ու խորութեամբ, մարդկութեամբ»³: Ահա Սարաֆեանի բանաստեղծական հաստատումը.

Ուզեցի բարձրանալ: Կոխեցի ես սըրտին

խորհուրդի մը անյայտ:

Օ՛, դժբախտ վերելքս այդ:

Դառնութեան, ամլութեան օ՛ այս լեռը ցըրտին:

Ուզեցի բարութիւն, մաքրութիւն և խաւար,

Շուրջս ցեխ զըտայ, ցաւ:

Իմ խանդիս մարեցաւ

Բոցը սուրբ: Ձիս գտայ մոլորած ու թշուառ:

Ուզեցի բարձրանալ և դարձայ ես անյայտ

Կոչումի մը գերին:

Օ՛ այս բանտը վերին,

Աստղերով քողարկուած երկաթէ որոգայթ:

(«Երկաթէ որոգայթ»)

Մէկ խօսքով գերիրապաշտ ֆրանսահայ այս բանաստեղծներուն համար երեք բաներ ունեցան իրենց խոր իմաստը: Ազատութիւնը՝ մտածումի, կեանքը ապրելու և ստեղծագործելու: Աէրը՝ ոչ իր վերացական ընդհանուր իմաստով, այլ մարդկային կեանքին ամէնէն խորունկ, ամէնէն գեղեցիկ ու արբեցուցիչ արարքը, ինչ որ կը պարունակէ ան, իբր ֆիզիքական ու հոգեկան ապրում, կիրք և յոյզ: Բանաստեղծութիւնը՝ ընդհանուր բառով, իբրեւ մարդկային հոգեկան ու մտային ստեղծագործութեան մեծ ու լայն կալուածը: Այս բոլորով հանդերձ ֆրանսահայ բանաստեղծները իրենց ստեղծագործութիւններուն զգալի մէկ մասի խորքին մէջ կը պահեն հայրենասիրական ազգայնական զգացումներ, որոնք սակայն կը ներկայանան նոր ձեւով, աւելի քիւրեղացած հոգիի մը ընդմէջէն, նոյնիսկ արտայայտման նոր լեզուով ու ոճով:

Անշուշտ, բոլոր ֆրանսահայ բանաստեղծներուն մօտ հաւասարապէս չզարգացաւ նորարարութեան այս կարողութիւնը, ոմանք արդէն հերոսական մահով բաժնուեցան, առանց իրենց արուեստը զարգացնելու հանգրուանին հասնելու, ինչպէս Միսաք Մանուշեան և Սեմա, մինչ ուրիշներ՝ ինչպէս Նիկողոս Սարաֆեան, Բիւզանդ Թօփալեան և Յարութ Կոստանդեան, հայ գրականութեան ընծայեցին բացառիկ արժէք ներկայացնող բանաստեղծութիւններ:

³ Նիկողոս Սրաֆեան «Այրուողները», Անդաստան, 1954, էջ 15: